

Јулијан ТАМАШ

ПИТАЊЕ БОГА У ПОЕЗИЈИ
БОШКА ИВКОВА

То је Исус у њему – говорила је баба Дренка мојом мајци – прва је реченица у првој објављеној ауторској књизи Бошка Ивкова *Ликови који се руше* (Матица српска, 1969, 7), поновљена у есеју *О светлости* у другој књизи есејистичке прозе *Дорећи море* (Матица српска, 1974). У целини Ивковљевог књижевног дела овај партикуларни исказ постаје истовремено универзални у смислу теоријских дистинкција Николе Милошевића. У књижевним ликовима и песничком субјекту Исус се објављује релативно често, као дечак још незагађен историјом: биће природе – са социолошким и аксиолошким конотацијама у роману *Језа* (Нолит, 1983) тај дечак се креће природом у највишем интензитету њеног живота, истина сасвим налик мусавом сеоском дерану. Уске груди у којима се објављује Исус одговарају нашој представи о дечаку који је скромнија мера могућности природе и Бога, али Светлост чији су изрази и сеоски неразвијени дечак и сам Исус дају његовој појави значај објаве.

Ивковљеву поезију сабирају књиге *Јесења руковети* (Матица српска, 1979 – скр. ЈР); *Сев* (Књижевна заједница Новог Сада, 1985 скр. С); *Пути у снећ* (Матица српска, 1991 – скр. ПУС) и прегршт по часописима расутих песама, од којих, за нашу расправу незаобилазна, песма *У недељу Бој* (Писац, Нови Сад 1990, бр. 4) или први пут објављене песме у овом броју *Повеље* (Краљево 1993) за које је о Ивковљевој поезији написана, с намером да продуби, а не понови, ранији текст овога аутора *Поешика предела Бошка Ивкова* (Јулијан Тамаш, *Дарови моје браће*, Универзитетска ријеч, 1990, 107–116). Ова расправа питање Бога у Ивковљевој поезији разазнаје у димензијама *постјања, објаве, светлости и недеље* као Ивковљево индивидуално рекреирање, у новоме кључу из изворних библијских митета и семантема. Дискурзивним језиком есејистичке прозе о Богу Ивков обзнањује (ЈР, 52):

»бој је израстиао из чуђења шито јесмо и паничној јага шито нећемо навек бићи. да јесмо одувек и за свагда, – шита би нам шребало изван нас? били бисмо довољни сами себи, и ослонац наш био би у нама. ми нисмо одувек и нисмо за свагда, а боја – нема. тако смо осуђени на саме себе. нема, наизглед, стварније осуде а, ево, дела човекова све јласније говоре да ја ша пресуда коначно ослобађа.

али, и надаље шрају језа и ширах, особито од оноја шито шек делимично познајемо и шито никада до краја нећемо сизнайти. неће се, вероватно, стварати нов мити, а шите ће постати сасвим извесном ојасношћ да човек

буде разорен. јер, мий ја је, уилашеној, одржавао и сјасавао: омогућавао му да и у сираху остане целовиш. хоће ли, сада, смоћи снаје да понесе шеретј сојсјивене ђобеге?

васељена ... док сјојимо сјрам ње, вреди ли нам јоворити? у свакој речи читава васељена, а ни једна не може надвикати њен мук. леген и јлув јљусак сјира наша лица. а ијак изјлега да само јласом можемо увис док јадамо кроз бесконачно и бескрајно.»

Запис садржи три става: 1. Бог је створио човека и напустио га те због тога човек нема тачку ослонца изван себе, нема је у свету иако је у човеку похрањено памћење и потреба за Богом (због тог »родитељског« немара Ивков ће и божије име писати малим словом јер након тога нема ауторитета достојног да надрасте уједначеност напуштних бића, појава и ствари); 2. Бога нема у свету али памћење о њему и психички покрет чежње за њим остали су у човеку (човек јесте напуштен и поражен, али целовит, дакле сам у себе загледај тражећи ослонца, чиме не престаје потреба за Богом или бар за трагањем за њим) и 3. једино људски глас се пење увис тако да иако тело пада кроз бесконачно и бескрајно, иапор да се дозове апсолут у језик јесте песничково понављање моћи по којој *искони бе слово* као понављање стварања света (песме).

Чежња за ослонцем у свету или у себи јесте чежња за спокојством кога нема јер се Бог измакао након стварања и питање је када и како се објављује човеку. Песма је продужени тренутак стварања у језику и значењу као, можда, досегнута вечност или бар показано лице њено, у бљеску спокојства у светлости, а тиме препознатом смислу и постања и трајања и пролазности.

Погледајмо како ови ставови опредељују Ивковљев песнички језик, биће његове песме и поступке обликовања.

а1

У миту о стварању света Прва књига Мојсијева која се зове Постање алфа и омега су први и последњи, односно седми, дан стварања и одмарања Господа након стварања света. Први дан (1.1. – 1.5.): *»У јочетјку сјвори Бој небо и земљу. / А земља бјеше без обличја и јусја, и бјеше шата над безданом; и дух Божји гизаше се над водом. / И рече Бој: нека буде свјетјлостј. И би свјетјлостј. / И виде Бој свјетјлостј да је добра; и расјави Бој свијетјлостј од шате. / И свјетјлостј назва бој дан, а шату назва ноћ. И би вече и би јујро, дан јрви«.* Седми дан, недеља (2.1.–2.3.): *»Тако се доврши небо и земља и сва војска њихова. / И сврши Бој до седмоја дана дјела своја, која учини; и јочину у седми дан од свијех дјела својих, која учини; / И блајослови Бој седми дан, и јосвети ја«...* Између првога и последњега дана Господ је стварао воду и копно; биље и растиње; сунце, месец и звезде; птице, животиње и рибе; човека по обличју својему. Али једино човеку даде ум да влада другим живим бићима, али и да бира и усмерава сопствену судбину испуњавајући је сагласно у свет унесеном божанском науму. Тиме скиде одговорност са себе за све патње људске и несавршености овога света који постаде тескоба самом човеку, јер избори његови биће углавном недовољни да срећу заслужи у царству земаљском, а царство небеско оста далеко, ћутљиво и глуво.

Теолози тумаче стварање у Божијем науму не да би задовољили радозналост људи у смислу рационалног научног решења, него да би повезаношћу целине учења и њене појединости назначили повест људскога спасења утеловљеној у речи као телу и чину као избору појединца који се приближава или удаљава од божанског наума. Коначни спас биће *йоновно стварање* у коме ће »Жена йоновно шражиии свој Мужа« (Јр 31, 22), у коме Господ на свршетку историјскога времена мења човеково срце да би човека поново увео у весеље Едена (Ез, 36.25 – 36.35), а псалмист (Пс 51, 12) моли господа да му створи »чисто срце«. Обнова људскога бића збива се у Исусу Христу.

а2

Поезија Бошка Ивкова, са становништа мита о стварању, доследно је амбивалентна: с једне стране је покушај да онај коме је Господ дао језик, уз љубав међ првим даровима како каже *Коринћанима йосланица йрва Ајосйола Павла* (13.1 – 13.13 и 14.1 – 14.40), у реч утелови пуноћу света; иако ће на многим местима говорити управо о немоћи речи пред животом и светом, ипак ће своју изузетну негу и измивање језика морати да призна за настојање да се приближи божанској моћи говора као суштог чина стварања. Наравно, сва бића, биље и животиње, звуци и ликови већ су задани изворним чином божанског стварања, али, ако је именоване стварање у коме су непредвидиве сенке и пробљесци односа светлости и таме, моћи и слабости, доброте и зла, скрушености и удања, тада стварање песме јесте увек поновно, и увек појединачно, непоновљиво рекреирање, као поновно стварање, света (*Сейшембар*, ЈР, 71): *свейлосй се боју смеши йоууш давной дейшгьсйва. / сйихови јече йошмуло ко колски йочак у ноћи. / йод кином и сйрахом. / ойеш у рукојису сасйављам сунце, / зидам јул / и самом себи йоворим, / шихо: / йо сейшембар је, сейшембар*. Ивковљев индивидуални стваралачки мит о певању као постаје уместо равнодушног Господа за кога у старозаветној традицији не видимо да је биће са психолошком дубином, његова неограничена моћ је равнодушна, готово цинично хладна, представља нам, песника као супериорнијег ствараоца од Господа, у димепзији духовне дубине и пуноће, али његова моћ је јалова јер му реч никад не утеловљује него само рефлектује и изражава свет. Песник је целовито биће, али за разлику од Господа, он је бескућник, прогоњени, нерођени, редовно *ја сам своја / сојсйвенд' лошија моућносй* (Аутобиографска, С, 127), и пред собом не само пред Господом.

Укратко, амбивалентност поезије Бошка Ивкова описује се у равни поступака обликовања супротстављањем начела дара језика, иначе угодног Господу; конвенције скромности из средњевековне књижевности појачане припадношћу лирског субјекта сиромашном сеоском или хињеном грађанском а убогом слоју уз свест о моћи сопственог дара језика и психолошке дубине коју демонстрира песник као предност имагинације у рекреацији која га ослобађа изворне слабости несавршености мита о стварању света. Првобитни хендикеп што се песникава реч не утеловљује у свет задовољство је оног који тиме, у последњој инстанци, и није одговоран за несавршености од Бога створенога света. *Божјија слабосй йосйјаје йесникава врлина*.

У новозаветној традицији Исус Христос се најтранспарентније појављује и објављује као новорођена звезда која се успиње на небески свод и као обоготворена патња у праведним, страдалницима, чији је врховни симболички израз Крст на који ће га разапети и који ће он на Голготи понети ради људског спасења. Међутим, библијска се религија темељи на историјској објави, преко посредника који су историјски познати или су њихове речн сачуване поузданом предајом историјских личности које су истовремено и ликови хришћанскога универзума. Зато се главном снагом библијске традиције показује њена способност да људске типове и њихове судбине прикаже на најтранспарентнији начин, истовремено изузетно конкретно и изузетно универзално. Прожетост конкретног универзалним чини снагу убедљивости библијске предаје. Бог се, дакле, објављује низом архаичних поступака, пророчким објавама, размишљањем мудраца тако што или објављује своје науме или самим собом кроз оно што остварује на земљи. У новозаветној традицији Исус Христос је и објект и аутор објаве. Три су њена степена: Исус је сам предаје својим апостолима; апостоли (и књижевници) саопштавају је људима и, треће, као коначно гледање Божијег мистерија. Увек је, дакле, објава Реч, свеједно да ли јеванђеље или мистерија вере. Сам Исус Христос објављује се у чињеницама, у делима и у самој Исусовој особи, где је најважније запазити да се Христос не објављује мудрима и умнима, него маленима (Мт 11, 25). Тајна Сина Божијег увек се скрива у скромном спољнем изгледу. Позваи да трпи у име малих људи, он ће се скромно у својој свој слави појављивати управо у оним наоко неугледним људима који неправедно пате.

Зато се Исус Христос у Ивковљевој поезији појављује као мусави сеоски деран и као лирски субјект који је, наоко, *соисдивена / лошија моћност*. Зато су његови ликови убоги сеоски патници, нишчи, али целовити у својој патњи. Јер доћи ће дан када ће се Христос објавити у свој својој слави, чиме ће се људи па и песник објавити с њиме и »бићемо му слични и видећемо га онаквога какав он заиста јесте«. То је предмет хришћанскога надања и онај хоризонт наде који Ивковљева поезија објављује, без обзира на експлицитно изречени прекор о родитељском »немару«.

Исус Христос, међутим, има још једну, изворно књижевну функцију у поезији Бошка Ивкова: *његова објава је утеловљена имагинација* (када већ песничка реч није утеловљени свет), сама стваралачка и поетичка жижа која сабира у целину и повезује разуђеност света и књижевнога дела у језику и свим својим појединостима бића, предмета, појава, нијанси и прелива. Христос је имагинационо средиште јер у смисао дозива, и у целину повезује, наоко расуте и бесмислене ствари, бића и појаве. Он искупљује и песника и свет, у Богу, у оној чежњи кад већ »јесмо одувек« да будемо »и за свагда« (ЈР, 52); искупљује их не зато

што има Бога у свету, већ зато што, иако га нема, за њим и песник и човек чезну: чезну као за сопственом бољом могућношћу.

Ц1

Вишеструка је, а најмање двојака, важност и значење семантема светлости у поезији Бошка Ивкова. Светлост је чулима доступна метафизика, а поезија је царство метафизичких квалитета; и светлост је објављени смисао који нејасноће у свету чини јаснијим и разговетнијим у језику.

У библијској традицији светлост је победа космоса над хаосом, већ митом о стварању опредељена као посао првога дана, значи најважнији, да би се непрекидно појављивала током објаве, у свим верзијама конкретизација. На крају историје ново ће створење (Откровење, 21, 5) имати за своје светло самога Бога. Борба светлости и таме истовремена је борба живота и смрти, добра и зла као борба за људско спасење. Библијска традиција овај сематем многоструко разуђује и третира питање створитеља светлости, приказује Бога оденутог светлошћу, говори о светлости живих, набраја значења симболизма светлости, говори о обећању светлости и приказује Исуса Христа као светло света, говори о синовима светлости. Са метафизичког плана овај сематем залази у етички на коме је светлост све оно што је добро, праведно и истинито. Као мера појављује се »братска љубав« по којој се разазнаје да ли смо у таму или у светлости (Јеванђеље по Јовану, 2, 8-1: и да ли смо као синови светлости испунили основно послање које је Христос завештао.

Ц2

Говорећи о туђим књижевним делима Бошко Ивков често наглашава потребу да се тама света обасја светлошћу језика и тако разазна смисао, јер, ако писац замућује таму и поопштава ионако непрозирни смисао таме и глувоће васељене, онда боље и да не говори своје речи. Његов језик је немупт и није божански дар како га је апостол Павле именовано, постављајући га одмах уз дар љубави. Стварност наших свакодневица јесте оскудна, али (*Записати вечерњу кишу, ЈР 23*) *убележити жар / биљке и времена у њећи / клокоити далеких река у чарању, / фијук облака, / крвави њасји лавез наг светом, / бубрење блашца, уиисаити крошак мук / свесити њре сна* јесте изношење светлости из таме, живота из смрти, уметности из привидне баналности и сивила свакодневице. У том умећу Ивков ће, на једној страни, намерно наглашавати оскудину свакодневице. Говориће о својим песмама као о »свакодневним сиромашним песмама« јер у њима најчешће има сивила које одједном обасја муња необичности у пронађеној поенти; изневереној баналности стварности у муњи алузије или рефлексije. Матија Бећковић је у свом ровачком идиому бежао у раскош избегавања јасне и прецизне норуке, јер све што се именује угрожава Бошко Ивков такође не бежи од умећа алузије (онај ко писцу одузме право на алузију одузео му је слободу), али само да до краја, заоштри и припреми хоризонт изневереног очекивања које ће изненадна муња смисла обасјати онеобичавањем оскудне свакодневи-

це. Ивковљева алузија увек је ругалица и самоме себи, не само свету и људима у оиом смислу да ми, иако јесмо увек своја сопствена лошија могућност, тачно знамо која је и наша боља могућност, али, ето, нећемо да је прикажемо и живимо. Јер Христос се не обзнањује мудрима и силнима, него малима и нишчима. Отуд уверење овога тумача да је формула скромности код Ивкова помало и хињена, али сагласна нарави људи панонскога поднебља који знају да је боље бити мали човек са сопственом главом него силни без главе или онај који мисли, не дај боже, туђом главом. А тамо где има уздржавања од света као обиља, посебно олаког ил' туђег, и Богу је угодно. Песник зна да не одговара за несавршености овога света јер његова реч се не утеловљује у свет као божија, јер када би се утеловљивала не би пуцала срца 'тицама о Јовану (*Тице о Јовану*, ПУС, 15: *цича || иуца кора | на дрвећу || и срце | у ишчама*). Ово је пример како алузијом Бошко Ивков кори Бога за несавршености овога света.

Д₁

Недеља је четврти, и последњи, митем и семантем о коме расправљамо као Ивковљевом рекреирању у новоме кључу библијске традиције. Као дан у којем се Бог одмара након стварања света, истина сасвим на људски начин задовољан собом и светом (то је једно од ретких места на коме очитујемо психолошку дубину Господа), односно својим обављеним послом, у новозаветној традицији недеља унутар Цркве усредсређује празновање на вазмену тајни чији се спомен слави у еухаристији која окупља прквену заједницу недељом на Дан васкрсења Господинова (Д 20, 7; Посланица Кор. 16, 2; Отк. 1, 10). Данас се прква враћа недељи као празнику и природног радног циклуса у смислу старозаветне традиције, али и као окупљању људи у еухаристији.

Д₂

У поезији Бошка Ивкова налазимо чињенице у којима Бог с правом у своме делу темељи задовољство добро обављенога посла. У *недељу Бој* види сјај свега – унесепог у људе, биљке, животиње и свет – божанскога наума којим светлост коначно објављује своју победу над тамом, космос над хаосом, боља могућност свих над лошијом могућношћу истих. Управо ту психолошку дубину сопственога задовољства делом, радост стварања дату у Староме завету тек у назнакама, Ивков конкретизује и разуђује. Тако се Бог *искри* у светлостима, *сија* на водама, *цакли* у окнима, *сребри* у крошњи, *љесне* се на крљушти праћакнуле рибе, *блесне* под ластиним крилом и слично. Нема песме у светској књижевности која је истовремено разуђенија похвала објави Бога у светлости у којој *набујава* и *бисиро іргољи свейлуцав бој!* Истовремено, то је и похвала и објава радости стварања, не само у језику него и у стварности, сада дигнуте из оскудице и сивила свакодневице у раскош идиле.

Међутим: ова идиле не поједностављује свет, не бежи од проблематизација. Идила је овде само један дан, у њему низ слика и тренутака човековим чулима доступне објаве боље могућности света и човека, и

добре намере самога Господа. Дакле, Бога у свету нема као ослонца, али као препознатљиве чежње за њим – има га у човеку и песнику, у души која уме да живи као сопствена боља могућност.

*
* *
*

На темељу свог ранијег текста *Поешика предела Бошка Ивкова* и овде предочене расправе определићу основу и оријентацију естетике коју разазпајемо у поезији Бошка Ивкова. Ту врсту естетике или схватања ако не лепог а оно естетички релевантног називам *естетичком контем-плабилношћу*.

Ова естетика је религиозно оријентисана без обзира колико декларативно »признаје« присуство Бога у свету и човеку. Неоспорна је веза лирског субјекта и врховног мистичког бића преко одређених ступњева посредовања. Уметност и природа се тешко разликују и разграничују, лепоте има онолико колико она исијава из Бога унесеног у свет јер се уметност и природа сажимају у контемплабилности. Контемплабилност је одлика уметничког дела да се појави у таквом облику који омогућује да се намах сазна и препозна смисао целине. Лепо се путем контемплабилности прихвата само када омогућује сазнавање смисла целине и општег (универзалног). Универзално се не сазнаје на дискурзивни него на мистички начин. Сазнање појединачности без истовременог фигурирања у сазнавању целине нема естетичку вредност. Бог ствара лепоту из ничега, а уметник из природе, оне лепоте Бога која исијава из лепоте света. Као помоћник или сарадник у стварању књижевног дела, песник је сарадник Господа. Аугустинов хришћански платонизам и метафизика светлости живе у западној естетичкој традицији Бонавентуре колико и источној традицији Достојевског или Леонида Андрејева. У Бошка Ивкова естетика контемплабилности има утемељење у личној (не црквеној) религиозности, и вероватно, књижевној традицији, мање или више свесно асимилваној, рекреираној избором првог и последњег дана стварања света и човека и настојањем да апсурдни човек XX века, не налазећи Бога у равнодушној историји, сачува памћење на Бога у самоме себи, као бољој могућности и својој и света у који је бачен.

Врбас,
15. јули 1993.